કૃ શ્રીપુષ્ટીમાર્ગીય પુસ્તકાલયદ્વારા પ્રકાશિત ગ્રંથમાળા

ગ્રંથરત્ન—૨.

શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી (શ્રીવલ્લભાચાર્યજી) પ્રણીત

ષોડસ ગ્રન્થો પૈકી

कृ धैर्याश्रय तथा भक्तिवर्धिनी ग्रन्थ.

ઘણીજ સરળ ગુજરાતી સમજણુ સહિત.

(સાધારણ ભણેલા વૈષ્ણવોને માટે)

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

તુળશીદાસ લલ્લુભાઇ

શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયના માજી મંત્રી—ધંધુકા.

સંવત ૧૯૬૮ સને ૧૯૧૨.

અમદાવાદ

ધી ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં

શા. સોમલાલ મંગળદાસે છાપ્યું.

નોછાવર ૦-૦-૯ નવ પાઈ.

શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજી પ્રણીત ષોડસ ગ્રંથોની

પ્રસ્તાવના.

૧ શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજીએ પ્રમાણ ચતુષ્ટય (વેદ, બ્રહ્મસૂત્ર, ભગવદ્‌ગીતા, અને ભાગવત) ની એક વાક્યતા કરી તેના નિશ્ચયરૂપ જુદી જુદી બાબતપર નાના નિબંધો (ગ્રન્થો) લખ્યા છે તે ષોડસ ગ્રન્થો નામે પ્રસિદ્ધ છે.

૨ આ ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કર્યા બાદ શ્રી મહાપ્રભુજી પ્રણીત તથા સ્વમાર્ગીય બીજા ગ્રંથો વાંચવાથી તથા ભાગવતાદિ સર્વ માન્ય ગ્રન્થો વાચવાથી તે ગ્રંથોના તત્વની સારી રીતે ખબર પડે તેમ છે. આ ગ્રંથોના અભ્યાસ વગર બીજા ગ્રંથોમાં મોહ થવાનો સંભવ છે, કારણ કે ભક્તિમાર્ગના ગ્રંથો પરમતવાળાઓએ પણ ટીકા લખી બહાર પડ્યા છે, તેવા ગ્રંથો વાચવાથી તેમણે પોતાના મત અનુસાર ઘણે ઠેકાણે ખોટા અર્થ કરેલા હોય છે. તેમાં વૃત્તિ ખુંચી જવાથી પાછળથી આ પુષ્ટિમાર્ગનું નિર્દોષ સ્વરૂપ જાણવુ ઘણું કઠણ પડે છે. સ્વમાર્ગીય બીજા ગ્રંથો પણ આ ગ્રંથોના અભ્યાસ વગર જોઈએ તેવા સમજાતા નથી.

૩ આ ગ્રંથોના અભ્યાસ વગર આ સર્વોત્કૃષ્ટ અને પૂર્ણ વૈરાગ્યમય પુષ્ટિમાર્ગ, અને તેના સિદ્ધાંતો, તથા વૈરાગ્યમય દિનચર્યાને અજ્ઞાન વૈષ્ણવો પણ અન્યથા રૂપમાં ચિતરવાની ભૂલ કરે છે, તેવી ન કરવા માટે આ ષોડસ ગ્રંથોનો અભ્યાસ ખાસ જરૂરનો છે.

૪ **षोडश (૧૬) ग्रंथो**ના નામ અને તેમાં આવેલ વિષય.

(૧) **श्रीयमुनाष्टक**—તેમાં શ્રી યમુનાજીનું સ્વરૂપ અને તેમની સ્તુતિ કરેલી છે.

(૨) **बाळबोध**—આમા સિદ્ધાતનુ પૂર્વરૂપ બતાવેલ છે
(૩) **सिद्धांतमुक्तावळी**—શુદ્ધાદ્વૈત સિદ્ધાંતનુ ઉપરાંત સેવાની મહત્તા બતાવી છે.
(૪) **पुष्टिप्रवाहमर्यादाभेद**—દૈવી જીવાના પુષ્ટિ અને મર્યાદા નામે બે ભેદ અને આસુરી તેજ પ્રવાહી જીવોના, તેમના દેહના અને કૃતિના ભેદ બતાવ્યા છે
(૫) **सिद्धांतरहस्य**—પુષ્ટિમાર્ગનું શ્રેષ્ટ રહસ્ય બતાવ્યુ છે
(૬) **नवरत्न**—ભક્તિમાર્ગીયને ચિંતાનો ત્યાગ કરવા ઉપદેશ છે.
(૭) **अंतःकरणप्रबोध**—ચિંતા છોડવા માટે અંત કરણને ઉદ્દેશી વિશેષ બોધ આપેલ છે
(૮) **विवेकधैर्याश्रय**—ઉત્તમ વિવેક, ધૈર્ય અને આશ્રય કેવો રાખવો, તે બતાવેલ છે
(૯) **कृष्णाश्रय** બધા આશ્રય કરતા કૃષ્ણ આશ્રયજ શ્રેષ્ટ છે તે બતાવ્યું છે.
(૧૦) **चतुःश्लोकी**—ચાર પુરૂષાર્થ જણાવેલા છે.
(૧૧) **भक्तिवर्धिनी**—ભક્તિનો વધારો કરવાના પ્રકૃતિ અનુસાર વિચારો બતાવ્યા છે.
(૧૨) **जलभेद**—જલના દ્રષ્ટાંતથી વક્તાઓના પુરૂષોત્તમ પ્રત્યે ભાવ પ્રમાણે મુખ્ય ૨૦ પ્રકારના ભેદ પાડયા છે.
(૧૩) **पंचपद्यानि**—શ્રોતાઓના ભેદ બતાવ્યા છે.
(૧૩) **सन्यासनिर्णय**—કર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિમાર્ગમાં સન્યાસ સંબંધી નિશ્ચય બતાવ્યો છે.

(૧૪) **નિરોધલક્ષણ**—નિરોધ એટલે મન પ્રભુ સિવાય બીજામાં અટકે નહિ એવી મનની સ્થીતિના લક્ષણ બતાવ્યાં છે.

(૧૬) **સેવાફળ**—સેવાનું ફળ બતાવ્યુ છે.

૫ આ ગ્રંથો પૈકી સહેલી ભાષામા રસભરેલી રીતે ઓછુ ભણેલા પણ સમજી શકે તેવા ગ્રંથોના અનુક્રમે છપાવવા વિચાર કરતા મને ૧લો ૮મો અને ૧૧મો ઠીક લાગવાથી પ્રથમ બહાર પાડયા છે. આ ગ્રંથો પ્રીય થવા પર બીજા ગ્રંથો છપાવવાનો આધાર છે.

૬ આ સહેલી ભાષામા અને સાધારણ વિચારવાળા ગ્રંથોનો અભ્યાસ થયા બાદ વધારે જીજ્ઞાસા થતા આ ગ્રંથોની વિસ્તારવાળી અને વધારે ગહન ટીકાવાળા ગ્રંથો પણ સમજી શકાશે.

૭ આ ગ્રંથની સાધારણ ભાષા અને તેવાજ વિચારો તરફ વિદ્વાન અને ભકતો અવગણના નહિ કરતા મીઠી નજરથી જોશે. અને સાધારણ વર્ગમાં ફેલાવો કરવા બનતી મદદ કરશે. વળી તેઓ કાંઈ સુધારો કરવા સુચના કરશે તોતે ઘણા ઉપકાર સાથે ગ્રહણ કરવામાં આવશે.

૮ આ ગ્રંથો લખવામા પરમ કૃપાળુ ગોસ્વામી શ્રી નૃસિંહ-લાલજી મહારાજકૃત આ ગ્રંથોની વ્રજભાષામા ટીકા છે તેનો આશય લીધો છે, પણ બહુ ઉડા વિચારોને બદલે શ્લોકના અર્થની હદમા રહી સહેલા સમજાય તેવા વિચારો બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

સંવત ૧૯૬૮ ના દ્વિતિય અષાડ વદ ૩

દાસાનુદાસ.
ગિરધર મૂળજી શાહ
રહેવાસી ધંધુકાના.
હાલ બરવાળા તાલુકા સ્કુલ માસ્તર. (તા. ધંધુકા)

અઘરા શબ્દના અર્થ.

બહિર્મુખ—પ્રભુ સિવાય બીજી બાબતમાં મન રહે, ત્યારે તે મન બહિર્મુખ થયું ગણાય.

સંકલ્પ—સારા વિચારો

વિકલ્પ—વિરૂદ્ધ વિચારો. ખરાબ વિચારો.

અંતર્યામી—અતરની વાત જાણનાર

સ્વછંદ—પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલવુ તે.

પ્રતિકુળ—વિરૂદ્ધ.

ભાવ—પ્રેમ.

અનાગ્રહ—આગ્રહ વગરના થવું તે.

સ્માર્ત—સ્મૃતિ ગ્રન્થોમાં કહેલી.

વૈદિક—વેદમા કહેલી.

સેવાનો અનવસર—સેવાનો પ્રસગ ન હોય તેવો વખત.

તક્ર—છાશ.

અંતર્ગૃહગતા—ઘરની અદરના ભાગમાં રહેલી.

નિરવધિ—જેનો પાર ન આવે તે.

દેહાધ્યાસ—દેહમાં મમતા બુદ્ધિ હોય તે.

અતિક્રમ—કહેલુ ન માને તે.

પ્રસંગ વસાત—એવો વખત આવે ત્યારે.

તદીયપણું—પ્રભુના દાસપણું.

વ્યાવૃત્તિ—પેદાસ માટે વ્યવહારમાં વખત કાઢવો તે.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ॥

॥ अथ श्रीयमुनाष्टकम् ॥

नमामि यमुना महं सकल सिद्धिहेतुं मुदा ॥
मुरारिपदपंकज स्फुरदमंदरेणूत्कटाम् ॥
तटस्थ नवकानन प्रकटमोदपुष्पांबुना ॥
सुरासुरसुपूजित स्मरापितुः श्रियं बिभ्रतीम् ॥ १ ॥

આ શ્લોકમાં શ્રીયમુનાજીનાં ત્રણુ વિશેષણુ આપ્યાં છે.

૧ **सकलसिद्धिहेतुम्**—સકળ અલૌકિક સિદ્ધિઓના કારણુ રૂપ.

૨ **मुरारिपदपंकजस्फुरदमंदरेणूत्कटाम्**—મુરારિના ચરણુકમળની અમંદ (જલ સમુહથી વધારે) ઘણી રજ જેમાં છે એવાં.

૩ **तट नवकाननप्रकटमोदपुष्पांबुनासुरासुरसुपूजितस्मर-पितुः श्रियं बिभ्रतीम्**—પ્રભુનું સ્મરણુ થાય એવી શોભાને ધારણુ કરનાર હોવાથી, તટમાં રહેનાર નવીન વનમાંના પ્રકટ સુ-ગંધયુક્ત હર્ષરૂપી ફૂળ સહિત જલવડે, સુર (દીનતા ભાવવળાં)

અને અસુર (માન ભાવવાળાં) ભક્તોએ, સારી રીતે પૂજા કરાયેલાં એવા.

यमुनाम् अहं मुदा नमामि–શ્રીયમુનાજીને હું હર્ષથી નમું છું.

कलिंद गिरिमस्तके पतदमंदपूरोज्वला ॥
विलासगमनोल्लसत् प्रकटगंड शैलोन्नता ॥
सघोषगति दंतुरा समाधिरूढ दोलोत्तमा ।
मुकुंदरतिवर्द्धिनी जयति पद्मबंधोः सुता ॥ २ ॥

આ શ્લોકમા શ્રીયમુનાજીનો ૭ વિશેષણ આપી આવિર્ભાવ બતાવ્યો છે.

(૧) **कलिंदगिरिमस्तके पतदमंदपूरोज्वला**–(સૂર્ય મંડળમા જે નારાયણ સ્વરૂપ છે, તેના આનંદાત્મક હૃદયથી દ્રવીભૂત રસાત્મક પ્રકટ થયેલાં શ્રીયમુનાજી તે સૂર્યમંડળથી) કલિંદ ગિરિ ઉપર પડવાથી તીવ્ર પૂરથી ઉજ્વળ દેખાતા.

(૨) **विलासगमनोल्लसत्प्रकटगंडशैलोन्नता**–વિલાસગતિ રૂપ સુશોભિત અને પ્રકટ ગંડશૈલો વડે ઉચ્ચાં દેખાતા,

(**अ**) વિલાસગતિ–ઉચે નીચે પર્વતમાં ચડવુ ઉતરવુ, એ રૂપી વિલાસગતિ તે વડે સુશોભિત,

(**आ**) પ્રકટ–સ્પષ્ટ દેખાતા.

(**इ**) ગંડ શૈલોન્નતા–ફેંકાતાં પાષાણુથી ઉચ્ચાં દેખાતાં.

(૩) **सघोषगतिदंतुरा**–શબ્દ સહિત પ્રવાહની ગતિથી દરીઆનાં મોજાંની પેઠે ચડતાં ઉતરતાં વિવિધ વિકારવાળાં,

(૪) **असमाधिरूढ दोलोत्तमा**–ઉત્તમ દોલામા જાણે સારી રીતે આરોહણ કરાએલાં હોય નહિ શું ? એવા બીરાજમાન,

(૫) **मुकुंदरतिवर्द्धिना**–મુકુંદ (મોક્ષદાતા શ્રીકૃષ્ણ)ની પ્રીતિ ભક્ત પ્રત્યે વધારનારા, તથા ભક્તની પ્રીતિ મુકુંદમાં વધારનારા,

(૬) **पद्मबन्धो·सुता**–પદ્મના ભાઇ સૂર્ય તેમના સુતા શ્રીયમુનાજી **जयति** સર્વથી શ્રેષ્ટતાથી બીરાજે છે.

भुवं भुवनपावनीम् अधिगतामनेकस्वनैः ॥
प्रियाभिरिव सेवितां शुकमयुरहंसादिभिः ॥
तरंग भूजकंकणप्रकटमुक्तिकावालुका ॥
नितंबतटसुंदरीं नमत कृष्णतूर्यप्रियाम् ॥ २ ॥

શ્રીયમુનાજી પૃથ્વી ઉપર પધાર્યા પછીના પાંચ વિશેષણ આપ્યાં છે.

(૧) **भुवनपावनीम्**–જગતમા સ્વજનને પાવન કરનારાં.

(૨) **भुवं अधिगताम्**–પૃથ્વી ઉપર પધારેલાં

(૩) **प्रियाभि· इव अनेकस्वनैः शुकमयूरहंसादिभिः सेवितां**–પ્રિય શ્રીગોપીજનોએ (શ્રીયમુનાજીનુ) સેવન કરેલ છે, તેની પેઠે અનેક સ્વરવડે શુક, મયુર અને હંસોવડે સેવાયેલાં,

(૪) **तरंगभुजकंकणप्रकटमुक्तिकावालुकानितंबतटसुंदरीम्**—તરંગ રૂપી શ્રીહસ્તમાં પહેરેલ કંકણ મધેના પ્રકટ જણાતા મોતી રૂપી વેળુયુક્ત નિતંબ રૂપી તટવાળાં સુંદરી,

(૫) **कृष्णतूर्यप्रियाम्**–શ્રીકૃષ્ણનાં ચોથા પ્રિયા, શ્રીયમુનાજીને **नमत** હે ભક્તો તમે નમો.

अनंत गुणभूषिते शिवविरंचिदेवस्तुते ॥
घनाघननिभेसदा ध्रुवपराशराभीष्टदे ॥
विशुद्धमथुरातटे सकलगोप गोपीवृते
कृपाजलधिसंश्रिते मम मनः सुखंभावय ॥४॥

આ શ્લોકમાં શ્રીયમુનાજીને સંબોધનથી સાત વિશેષણ આપેલાંછે.

(૧) **अनंतगुणभूषिते**—અનંત ગુણોથી શોભાયમાન,
(૨) **शिवविरंचिदेवस्तुते**—શિવબ્રહ્માદિ દેવવડે સ્તુતિ કરાયેલા,
(૩) **घनाघननिभे**—મોટા મેઘના સરખા કાંતિવાળા,
(૪) **सदाध्रुवपराशराभीष्टदे**—ધ્રુવ અને પરાશરને ઇચ્છિત ફળ આપનારાં,
(૫) **विशुद्धमथुरातटे**—વિશુદ્ધ મથુરાજી જેમના તટ ઉપર આવેલાં છે એવાં,
(૬) **सकलगोपगोपीवृते**—સકળ ગોપ અને ગોપીથી વીંટાએલાં,
(૭) **कृपाजलधिसंश्रिते** કૃપા જલધિ જે શ્રીકૃષ્ણ, તેમનો આશ્રય કરીને રહેલાં,

શ્રી યમુનાજી **ममंमनः सुखंभावय** મારા મનના સુખને વિચારો.

ययाचरण पद्मजा मुररिपोः प्रियंभावुका ॥
समागमनतोऽभवत् सकलसिद्धिदासेविताम् ॥
तया सदृशतामियात कमलजा सपत्नीव ॥
हरिप्रियकलिंदया मनसि मे सदास्थीयताम् ॥५॥

સર્વથી શ્રી યમુનાજીની શ્રેષ્ટતા બતાવાય છે.

(१) **यया समागममतः चरणपद्मजा मुररिपोः प्रियंभावुका अभवत्** જેની સાથે સમાગમ થવાથી શ્રી ઠાકોરજીના ચરણ-કમળમાંથી પ્રગટ થયેલા શ્રી ગંગાજી મુરારિના પ્રિય ભાવવાળા થયા, (**सय·**) અને જે

(२) **सेवताम् सकलसिद्धिदा अभवत्**–પોતાની સેવા કરનારને સકળ સિદ્ધિ આપનાર થયાં,

(३) **तया सदृशता का)इयात्** તે શ્રી યમુનાજીની સાથે બરાબરી કોણ પામે ?

(४) **यदि इयात् (तर्हि) कमलजा सपत्नी इव इयात्** જો બરાબરી પામે તો લક્ષ્મીજી શોકજ કાંઇક પામે.

(**इव** થોડાપણુ બતાવનાર અવ્યય છે)

(५) **हरिप्रियकालिंदया मे मनसि सदा स्थीयताम्**–હરિના પ્રિય ભકતોના કલેશને ખંડન કરનારાં શ્રી યમુનાજી મારા મનમાં હમેશાં બીરાજો.

नमोऽस्तु यमुने सदा तव चरित्र मत्यद्भुतं ॥
न जातु यमयातना भवातिते पयः पानतः ॥
यमोऽपि भगिनीसुतान् कथमुहंति दुष्टानपि ॥
प्रियोभवति सेवनात् तव हरे र्यथा गोपिकाः ॥६॥

(१) **हे यमुने सदा नमः अस्तु**–હે યમુનાજી તમને સદા નમન હો,

(२) **तव चरित्रम् अति अद्भुतं**–આપનું ચરિત્ર અતિ અદ્ભૂત છે,

(૩) **ते (तव) पयपानतः यमयातना जातु न भवति**–તમારા પય (જળ) પાનથી યમ સબંધી દુખ ક્યારે પણ થતુ નથી,

(૪) **यमः अपि भगिनीसुतान् दुष्टान् अपि कथम् उ हन्ति?** યમ પણ ભાણેજ દુષ્ટ છતાં પણ તેને અરે શુ મારે છે ? ના.

(૫) **यथा गोपिकाः तव सेवनात् हरेः प्रियाः अभवन् तथा तव सेवनात् जीवः हरेः प्रियः भवति**–જે પ્રમાણે ગોપીજનો તમારા સેવનથી હરિને પ્રિય થયા છે તે પ્રમાણે તમારા સેવનથી જીવ હરિને પ્રિય થાય છે.

ममास्तु तव सन्निधौ तनु नवत्व मेतावता ॥
न दुर्लभतमा रतिः मुररिपौ मुकुंदप्रिये ॥
अतोऽस्तु तव लालना सुरधुनी परं संगमात् ॥
तवैव भुवि कीर्तिता न तु कदापि पुष्टि स्थितैः ॥७॥

(१) **हे मुकुंदप्रिये तवसन्निधौ ममतनुनवत्वम् अस्तु एतावता मुररिपौ रतिः दुर्लभतमा न**–હે મુકુંદ પ્રિયે આપની સમીપમાં મારા શરીરનુ નવાપણું હો. (સેવોપયોગી નવીન દેહ થાઓ) એટલાથી મુરારિમાં પ્રીતિ થવી અતિ દુર્લભ નથી.

(२) **अतः तव लालना अस्तु**–એ માટે આપનું મારા પ્રત્યે લાલનહો,

(३) **सुरधुनी परं तव एव संगमात् भुवि कीर्तिता पुष्टिस्थितैः तु कदापि तव विना कीर्तिता न**–શ્રીગંગાજી પણ કેવળ આપનાજ સંગમથી પૃથ્વીમાં વખણાયેલાં છે પણ આપના વિના એકલાને વખાણેલાં નથી તેમાં પણ પુષ્ટિ (અનુગ્રહ) માર્ગમાં રહેલા જીવોએ તો આપના વિના ક્યારે પણ વખાણેલા નથી.

स्तुतिं तव करोति कः कमलजा सपत्नि प्रिये॥
हरे यदनु सेवया भवति सौख्यमामोक्षतः ॥
इयं तव कथाधिका सकल गोपिका संगम ॥
स्मरश्रमजलाणुभिः सकलगात्रजैः संगमः ॥८॥

(૧) **हे कमलजासपत्नि हे प्रिये तव स्तुतिं कः करोति—** લક્ષ્મીજીના શોક હે પ્રીયે (શ્રી યમુનાજી) તમારી સ્તુતિ કોણ કરે છે—કરી શકે છે—કોઇ કરી શકતું નથી.

શ્રી લક્ષ્મીજી અને શ્રી યમુનાજીની સેવા કરવાના ફળની સરખામણી કરાય છે કે,

(૨) **यद् अनुसेवया आमोक्षत· सौख्यम्** શ્રી લક્ષ્મીજીનુ પ્રભુની સાથે સેવનવડે મોક્ષ પર્યંત સુખ થાય છે, પરંતુ તમારી સેવાથી,

(૩) **सकलगात्रजैः सकलगोपीकासंगमस्मरश्रमजलाणुभिः संगमः भवति** સર્વ શ્રી અંગથી ઉત્પન્ન થયેલા, સર્વ ગોપીજનના સમાગમથી થયેલા કામ સંબંધી જે શ્રમ જલનાં બિંદુઓ, તે સાથે સમાગમ થાય છે.

(૪) **इयं तव कथा अधिका** આ તમારી કથા અધિક છે.

तवाष्टक मिदं मुदा पठति सूरसूते सदा ॥
समस्त दुरितक्षयो भवति वै मुकुंदे रतिः ॥
तया सकलसिद्धयो मुररिपुश्च संतुष्यति ॥
स्वभावविजयो भवेद् वदति वल्लभः श्रीहरेः ॥ ९ ॥

(१) **हे सूरसूते तवइदं अष्टकं य पठति तस्य समस्त दुरितः क्षयः भवति च मुकुंदेरतिः भवति च तया (रत्या–प्रीत्या) सकलसिद्धयः भवन्ति च मुरारिपुः संतुष्यति च स्वभावविजयः भवेत्** હે સૂર્યનાં પુત્રી આપનાં આ અષ્ટકનો જે પાઠ કરે છે તેનાં (१) બધા પાપોના નાશ થાય છે, (२) મુકુંદમાં પ્રીતિ થાય છે (૩) તે પ્રીતિવડે સકલ અલૌકિક સિદ્ધિ થાય છે, (४) મુરારિ સારી રીતે પ્રસન્ન થાય છે અને (५) સ્વભાવનો વિજય થાય છે. એ અનુક્રમે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે

(२) **इति श्रीहरेः वल्लभ वदति** એ પ્રમાણે શ્રીહરિના વહાલા શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી કહે છે.

॥ इति श्री यमुनाष्टकम् संपूर्णम् ॥

श्रीकृष्णाय नमः

श्रीआचार्यचरणकमलेभ्यो नमः

॥ अथ विवेकधैर्याश्रय ग्रन्थः प्रारम्भः ॥

विवेक धैर्ये सततं रक्षणीये तथाश्रयः ॥

અર્થ—હમેશાં વિવેક, ધૈર્ય તથા આશ્રય રક્ષણ કરવા યોગ્ય છે.

प्रथम विवेकनुं स्वरुप बतावे छे.

विवेकस्तु हरिः सर्वं निजेच्छातः करिष्यति ॥१॥

અર્થ—વિવેક તો હરિ સર્વ પોતાની ઇચ્છાથી કરશે.

प्रथम विवेक—પ્રભુ હરિ છે, એટલે ભક્તના દુઃખ અને પાપના હરનાર છે, તેવા દયાળુ પ્રભુ પોતાની ઇચ્છાથી જે કરવુ હશે તે કરશે. આમ મનમા ભાવના રાખવી એ પ્રથમ વિવેક છે.

આ જગતમા જે કાંઇ બને છે તે પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે બને છે. માણુસો, દેવો કે દૈત્યો પોતે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કાંઇ પણ કરવાને સમર્થ નથી. જ્યારે આમ છે તો પોતાના અહંકારપણાથી મનમાં સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાથી કાંઇ થઈ શકતું નથી, માટે મનને પ્રભુથી બહિર્મુખ કરવું ન જોઇએ. એમ આ પ્રથમ વિવેકથી સમજવાનું છે.

प्रार्थिते वा ततः किं स्यात् स्वाम्यभिप्रायसंशयात् ॥
सर्वत्र तस्य सर्वंहि सर्व सामर्थ्यमेवच ॥ २ ॥

અર્થ—પ્રાર્થના કરી સ્વામીના અભિપ્રાયમા સ શય કરવાથી શુ હોય ? સર્વ ઠેકાણે સર્વ પ્રભુનુંજ છે, અને સર્વ સામર્થ્ય પણ પ્રભુનુંજ છે

બીજો વિવેક—જ્યારે ભગવાન પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણેજ કરે છે, તો ભગવાનની પાસે કશી પ્રાર્થના (માગણી) શા માટે કરવી જોઇએ, નજ કરવી જોઇએ. કારણકે પ્રભુ પ્રાર્થનાથી કાઇ આપતા નથી, પણ જે આપવુ ઘટે છે, તે પોતાની ઇચ્છાથીજ આપે છે. જે આપે છે તે વગર માગેજ આપે છે. પ્રાર્થનાની કશી ઇચ્છા રાખતા નથી. જન્મ્યા પહેલાં માતાના સ્તનમા દૂધની તૈયારી રાખવા કોણે માગણી કરી હતી ? તેમજ બાળ અવસ્થામા પોતાના રક્ષણ માટે માબાપ કે બીજાના મનમા પોતાના પણાની ભાવના થવા માટે પ્રભુની પ્રાર્થના કોણે અને ક્યારે કરી હતી. ? એતો બધુ પ્રભુજ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરે છે, તેમજ મરણ માટે કોઇ પ્રાર્થના કરતુ નથી, છતાં તે પણ પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણેજ વગર માગે આવે છે. આવી રીતે જ્યારે પ્રાર્થના કશા ઉપયોગની નથી તો પ્રાર્થના નજ કરવી એમ સમજવુ એ બીજો વિવેક છે.

ત્રીજો વિવેક—પ્રાર્થના કરવાથી કાંઇ મળતું નથી, પણ ઉલટો અધર્મ થાય છે. જે અંતર્યામી નથી, આપણા મનની વાત જાણવાને અશક્ત છે. તેને આપણા મનની વાત જણાવવા માટે પ્રાર્થના કરાય, પરંતુ તે કારણથી પ્રભુની પ્રાર્થના કરવી સંભવતી નથી, કેમકે પ્રભુતો અંતર્યામી છે. આપણા મનમાં શી ઇચ્છા છે, તે અંતર્યામી પ્રભુ બધુ

જાણે છે; પરંતુ આપણી ઇચ્છા આપણા લાભની છે કે ગેરલાભની છે, યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે, તે સમજવાની આપણી શક્તિ નથી, છતા મનમાં જે સંકલ્પ વિકલ્પ ઉઠે તે સંબંધી પ્રાર્થના પ્રભુ પાસે કરીએ તે પ્રમાણે પ્રભુ કાંઇ આપે નહિ. અવિદ્યા રૂપી દોષથી કરેલી પ્રાર્થનાથી તો પ્રભુ અંતર્યામી નથી એવો દોષ આપણા અજ્ઞાનપણાને લીધે આવી જાય છે. પ્રાર્થના કરવાથી આવો દોષ આપણે જાણી બુઝી મૂકતા નથી, છતાં પ્રાર્થના કરવાથી એ દોષ થાય છેજ.

વળી પ્રાર્થના કરવાથી તે કરતાં પણ બીજો વધારે મોટો દોષ થાય છે, આપણી પાસે કોઇ વાઘરી, નાનકસાંઇ, સીધી વીગેરે ભીખ માગવા આવે છે, તે વખત તેની પ્રાર્થના પ્રમાણે આપવાની આપણી ઇચ્છા નથી, છતાં તે બહુવાર માગી, કળકળાટ કરી આપણને સતાવે છે, તેથી આપણે કાયર થઇ તેને કાંઇક આપી કાઢીએ છીએ. આપણે તેને જે કાંઈ આપીએ છીએ, તે કાયરતાને વશ થઈ આપણી ઇચ્છા ઉપરાંત આપીએ છીએ. પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાથી આપણે આપણા જેવા પ્રભુને કાયર માનીએ છીએ. એ બીજો દોષ પણ પ્રભુ ઉપર મૂક્યાના આપણે ગુનેગાર થઇએ છીએ.

પ્રભુ સત્ય સંકલ્પવાળા છે, તેમના ઉપર આપણે પ્રાર્થના વડે તે અભિપ્રાય ફેરવશે, એમ શંકાવાળા થઇએ, તેથી ઉપર જણાવ્યા તેવા બે દોષવાળા થઇએ છીએ, એમ જ્યારે આપણા અંતઃકરણમાં ઠસે છે, ત્યારે નિશ્ચય કરીએ છીએ કે–પ્રભુની પ્રાર્થના કરવી એ મહા દોષ છે. આવી સમજણ રૂપ ત્રીજો વિવેક છે.

ચોથો વિવેક—સર્વ ઠેકાણે પ્રભુનુંજ સર્વ છે અને પ્રભુ સર્વે

સામર્થ્યવાન છે, માટે આપણને જે કાળે જે ઘટિત હશે તે સર્વ આપશેજ. તે બાબતની કશી ઇચ્છા કે ચિંતા મનમાં કરવી નહિ. આમ સમજવું તે ચોથો વિવેક છે.

જો કોઇ વસ્તુની ઇચ્છાજ કરવી નહિ, તો પછી મન કયા કામમ રોકવું ? ગીતાજીમાં કહેલ છે કે મન કર્મ કર્યા વિના રહેતુંજ નથી. મનમાં સંકલ્પ વિકલ્પ થયાજ કરે છે, તે શારીતે બધ થાય ? આન ઉપાય માટેજ કહેલુ છે કે—મનને પ્રભુ વિષયમા જોડવું, એટલે લૌકિ સંકલ્પ વિકલ્પ મનમાં આવશે નહિ પરતુ તેને બદલે પ્રભુ વિષયના સંકલ્પોજ મનમાં આવશે. જેથી તે સકલ્પો મન પ્રભુ તરફ વાળવામાં મદદ કર્તા થશે.

अभिमानश्च संत्याज्य स्वाम्यधीनत्व भावनात् ॥
विशेषतश्चेदाज्ञा स्यात् अतःकरणगोचरः ॥ ३ ॥
तदा विशेष गत्यादि भाव्यं भिन्नं तु दैहिकात् ॥

અર્થ:—સ્વામીના આધીનપણાની ભાવનાથી વાસના સહિત અભિમાનનો ત્યાગ કરવો. પ્રભુ અંતઃકરણગોચર છે તેથી જો દેહ સંબંધીથી જૂદી પ્રભુ સંબંધી વિશેષપણાની આજ્ઞા થાય તો તેની ભાવના કરવી.

पांचमो विवेकः—આપણે સ્વતંત્ર નથી, પરતંત્ર છીએ, આખું જગત પરતંત્ર છે. પરતંત્રને અભિમાન કરવો એ મહાદોષ છે. પ્રભુ સર્વના સ્વામી છે. આપણે સ્વામીને આધીન છીએ, માટે સ્વામીની ઇચ્છાને અનુકુળ રહેવું એ આપણો ધર્મ છે. આપણા ધર્મમાં રહેવા માટે સ્વચ્છંદ રીતે મનને કોઈ બીજા રસ્તે જવા દેવું

ન જોઈએ. મન સ્વચ્છંદથી બીજે જાય અને આ મેંજ કર્યું, હું આમ કરી નાખું, એ રીતે મનમાં આવે તેનું નામ અભિમાન છે, માટે સ્વામીના આધીનપણાથી અભિમાનનો ત્યાગ કરવો એ પાંચમો વિવેક છે.

પ્રભુના દાસ આખું જગત છે, પણ બધા પ્રભુનું દાસપણું સ્વીકારતા નથી, જેથી તેઓને દાસ ધર્મ સિદ્ધ થતો નથી.

દાસના મુખ્ય ત્રણ વર્ગ પડી શકે, તે સમજવું જરૂરનું છે.

(૧) કેટલાક ઉત્તમ સેવકો એવા હોય છે કે સ્વામી (શેઠ) ની ઇચ્છા સહજ જાણી જઇ તેમની આજ્ઞાની વાટ ન જોતાં તેમની સેવામાં પૂરેપૂરા તત્પર રહે છે. આવા સેવકો તેજ ખરા સેવકો છે.

(૨) સાધારણ સેવકો શેઠની આજ્ઞા થાય ત્યારેજ સેવામાં લાગી શકે તેવા હોય છે. તેઓ પોતાના મનની ઉકલતથી આજ્ઞા થયા પહેલાં કાંઇ કરવા જેટલા ચાલાક હોતા નથી. તેમને હમેશને માટે સામાન્ય આજ્ઞા કરેલી હોય તો તે સામાન્ય આજ્ઞા પ્રમાણે કરે જાય છે, પણ પોતાની બુદ્ધિની ઉકલતથી સમય પ્રમાણે કે આગળ પાછળનો વિચાર કરી કાર્ય કરવામાં તેઓ પાછળ હોય છે. આવા સેવક આજ્ઞાંકિત સેવક કહેવાય છે.

(૩) કેટલાક હલકા સેવકો શેઠની સામાન્ય કે વિશેષ આજ્ઞાઓ પ્રમાણે મનની નાખુશીથી પણ દબાણને લીધેજ કાર્ય કરે છે, પણ મનમાં કાંઇ ઉમંગ હોતો નથી. આવા સેવકો તે તાબેદાર સેવકો છે.

આ ત્રણમાંથી આપણે કયા પ્રકારમાં છીએ તેનો વિચાર કરવો જોઇએ. આ ત્રણમાં એક તરીકે ૧.૨, આપણે છીએ, એમ દાવો કરી

શકીએ તેમ નથી. આપણે હજુ પ્રભુના દાસ થવાને માટે યોગ્ય નથી, જેથી અભિમાની અને પ્રભુની ઇચ્છાની પ્રતિકુળ થનાર તરીકે હજુ તો ઓળખાઇએ છીએ. જેથી તે બાબતની હમેશાં કાળજી રાખી પ્રભુના સેવક બનવા માટે જેમ બને તેમ પ્રભુઇચ્છાને અનુકુળ થવુ જોઇએ.

છટ્ઠો વિવેકઃ—ઉપર જણાવી ગયા તેમ ઉત્તમ સેવક બનવુ ઘણું કઠીણુ છે એ વાત ખરી, પરંતુ મર્યાદા પ્રમાણે પ્રભુ સેવામાં તત્પર રહેવાથી મનની લૌકિક વાચ્છના શાંત થવાથી પ્રભુનો આવેશ અંતઃકરણમાં થાય છે. તેવા શુદ્ધ અંતઃકરણમાં પ્રભુની વિશેષ આજ્ઞા થાય છે. એ વિશેષ આજ્ઞા દેહ અને તેના અંગભૂત (સગાસંબંધ) થી ભિન્ન હોય છે. એવી પ્રભુ સેવોપયોગી વિશેષ આજ્ઞા થાય. પ્રમાણે કરવા તત્પર રહેવુ. એ છટ્ઠો વિવેક છે.

જ્યારે અંતઃકરણમાં દેહ સંબંધી સંકલ્પ વિકલ્પ ન થ પ્રભુ સંબંધીજ સંકલ્પો થાય, ત્યારે તે શુદ્ધ અંતઃકરણ થયુ કહેવા તેવા અંતઃકરણમાં સામાન્ય આજ્ઞા ઉપરાંત પ્રભુ સેવોપયોગી સ થાય તે વિશેષ આજ્ઞા જાણવી. ઉપર પ્રમાણે તદન શુદ્ધ અંતઃક ન થયું હોય એવા સાધારણ ભક્તના અંતઃકરણમાં પણ ક્વ પ્રભુસ્મૃતિ થતાં અંતઃકરણ તેટલીવાર શુદ્ધ થયેલુ હોય, તે વખ ઉપર પ્રમાણે વિશેષ આજ્ઞા થાય તો તે પ્રમાણે કરવા તત્પર

आपद्गत्यादि कार्येषु हठस्त्याज्यश्च सर्वथा ॥ ४ ॥

अनाग्रहश्च सर्वत्र धर्माधर्माग्र दर्शनः ॥

અર્થઃ—આપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તે વીગેરે વખતે સર્વથા કાર્યમાં હઠનો ત્યાગ કરવો. સર્વ ઠેકાણે ધર્મ અને અધર્મનું દર્શન કરી અનાગ્રહ રાખવો.

સાતમો વિવેકઃ—આપત્તિ વખતમાં કાર્યમા હઠનો ત્યાગ કરવો.

(૧) **ભગવતકાર્ય**—સામગ્રી વીગેરેનો નિયમ બાંધ્યો હોય તેવી નાણાં સબંધી બાબતમાં આપત્તિ વખતે હઠ છોડી દેવો. પ્રભુ તો જે ભાવપૂર્વક અર્પણ કરે છે તેજ રંચક છતાં ગ્રહણ કરે છે ભાવ વગરનુ વિશેષ ગ્રહણ કરતા નથી. હઠ કરવાથી દેવું થઇ શાખ બગડવાથી મન વિક્ષેપ પામી ભાવહાની થાય માટે હઠનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.

(૨) **વૈદિક અને સ્માર્ત કાર્ય**—ભગવતકાર્યમા હઠ ન કરવો ત્યારે આ કાર્યમાં હઠ ન કરવાની બાબતમાં વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી.

ધન સબંધી આપત્તિ હોય ત્યારે તો ઉપર પ્રમાણે કરવું, પરંતુ દેહ સબધી આપત્તિ હોય, ત્યારે તો સર્વ કાર્ય ન થઈ શકેજ. તે વખતે શૌચ (બાહ્ય આચાર)ના નિયમો પણ ન જળવાય એ સ્વાભાવિક છે. હઠ કરી શૌચના નિયમો પાળવા જાય તો થોડી મુદ્દતની આપત્તિ વિશેષ લંબાય, અને ભગવતકાર્યમાં વિશેષ અંતરાય પડે.

કાર્યમાં હઠનો ત્યાગ કરવા કહેલ છે, પરંતુ ગમે તેટલી આપત્તિ છતાં ભાવનામાં કાંઇ પણ ત્યાગ કરવાનું સમજવાનું નથી. શરીરની આરોગ્યતા બગડવાથી અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કરી શરીર સુધારવાની ભાવના કરવી, કે અન્યદેવ પાસે કે પ્રભુ પાસે આરોગ્ય માટે પ્રાર્થના

કરવી એથી વિવેક, ધૈર્ય અને આશ્રયનો ત્યાગ થાય છે માટે તેવી ભાવનાની બાબતમાં તો અવસ્ય હઠ (દૃઢતા) રાખવોજ જોઇએ.

આઠમો વિવેક—ધર્મ અને અધર્મની સરખામણી કરીને સર્વ ઠેકાણે અનાગ્રહ રાખવો.

ધર્મ (ફરજ)ના કાર્યો જેવા કે સત્ય, દયા, પરોપકાર વીગેરે કાર્યોમાં સર્વ ઠેકાણે ધર્મ અને અધર્મની સરખામણી કરીને જેમાં ધર્મ વધતો હોય તે કાર્યો કરવાં અને જે કાર્યમાં અધર્મ વધતો હોય તે કાર્યો ન કરવા.

બધા ધર્મો (કાર્ય રૂપે કરવાની ફરજો) લૌકિક સ્વાર્થમાં અંધ થઇ અધર્મ ન કરવા માટે ફરજરૂપ છે, પણ કેવળ પરોપકાર બુદ્ધિથી તો ધર્મ અને અધર્મનું અવસ્ય દર્શન કરીનેજ અનાગ્રહી થવાની જરૂર છે.

તેમજ ભગવત્કાર્ય, વૈદિક કાર્ય, અને સ્માર્ત્ત કાર્યમાં કાળનો સમભાગ પાડવો કે કેમ? તેવી બાબતમાં આ વિવેક આધારે સમજવું જોઇએ કે શ્રેષ્ટ બાબતમાં પ્રથમ આગ્રહ રાખવો, તે કાર્ય સંપૂર્ણ થઇ રહ્યા બાદ બીજુ કાર્ય કરવું. ભગવત કાર્ય માટે વૈદિક કાર્યમાં હાની થાય, તેમજ વૈદિક કાર્ય માટે સ્માર્તકાર્યમાં હાની થાય તેનો વાધો નહિ. લૌકિક કાર્યનો તો નિયમ રખાયજ નહિ, તે તો અણુ-છૂટકેજ કરવાનું છે.

विवेकोयं समाख्यातो धैर्यं तु निरूप्यते ॥ ९ ॥

અર્થ:—આ વિવેક પ્રખ્યાત છે, હવે ધૈર્યનુ વિશેષે કરીને નિરૂપણ કરાય છે.

ધૈર્ય.

त्रिदुःखसहनं धैर्य मामृते सर्वतः सदा॥

અર્થ:—મરણ પર્યંત સર્વ પ્રકારથી હમેશાં ત્રણ દુ:ખનું સહન કરવું, તેને ધૈર્ય કહે છે.

ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ.

(૧) **આધીભૌતિક દુ:ખ**—દેહ સંબંધી દુ:ખ. આ દેહ અને દેહ સંબંધી સગા વહાલાના દુ:ખ વડે જે જે આધિ (મનનું દુ:ખ), વ્યાધિ (શરીર સંબંધી દુ:ખ) અને ઉપાધિ રૂપ (માની લીધેલું) દુ:ખ થાય છે તે બધુ દેહ સંબંધી દુ:ખ સહન કરવું.

(૨) **આધ્યાત્મિક દુ:ખ**—ઇંદ્રિય સંબંધી દુ:ખ. કામાદિ વડે જે દુ:ખ દેહ સંબંધી દુ:ખ ઉપરાતનું મનમાં દુ:ખ થાય છે તે આ દુ:ખ કામાદિને નિયમમા રાખવાની કચાશથી થાય છે.

આધિભૌતિક દુ:ખ અને આધ્યાત્મિક દુ:ખ બંનેમાં મનના દુ:ખની વ્યવસ્થા એમ સમજવી કે દેહાધ્યાસથી જે દુ:ખ મનમાં થાય તે આધિભૌતિક દુ:ખ, અને ઇંદ્રિયાધ્યાસથી મનમાં જે દુ:ખ થાય તે આધ્યાત્મિક દુ:ખ સમજવુ.

(૩) **આધિદૈવિક દુ:ખ**—પ્રભુ તરફથી પ્રતિબંધાદિક થવાથી થતું દુ:ખ. પ્રભુ સેવામાં આગળ વધવામાં પ્રભુ ઇચ્છા ન હોવાથી અનેક પ્રકારનાં પ્રતિબંધ નડે તેથી જે દુ:ખ થાય તે.

મનમાં કેવી ભાવના રાખી આ દુ:ખો સહન કરવાં? તે કહે છે.

तक्रवद्देहवद् भाव्यं जडवद् गोपभार्यवत् ॥ ६ ॥

અર્થ:—આધિભૌતિક (દેહ સંબંધી) દુઃખમાં તક્ર (છાશ) ની પેઠે ભાવના રાખવી, અધ્યાત્મિક (ઇંદ્રિય સંબંધી) દુ ખમાં જડભરતના જેવી ભાવના રાખવી. અને અધિદૈવિક પ્રતિબંધાદિકમાં ગોપભાર્યાના જેવી ભાવના રાખવી.

(૧) છાશમા મમત્વપણાની બુદ્ધિ રહેતી નથી તેમ આ દેહમાં પણ મમત્વપણાની બુદ્ધિ ન રાખવી.

(૨) ભરતજીને પરોપકાર કરતાં છતાં હરણીના બચ્ચામાં મમતા થવાથી હરણ યોનીમાં જન્મ લેવો પડયો હતો, પછી જ્યારે બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મ થયો ત્યારે પ્રભુ કૃપાના બળે પાછલા જન્મોનું ભાન રહેવાથી કોઇનો સંગ ન કરવાનો નિશ્ચય કરી જડ (માટી, પથર વીગેરે) ની પેઠે પડયા રહેતા હતા, ઇંદ્રિઓના વિષયોથી પૂર્ણ વૈરાગ્યવાન હતા, જેથી ભૂખ વીગેરે પણ બાધા કરી શકતી નહિ. તેવી ભાવનાથી ઇંદ્રિય સંબંધી અધ્યાત્મિક દુઃખ સહન કરવું.

(૩) પ્રભુ તરફથી પ્રતિબંધાદિ દુ ખમાં જેમ અંતર્ગ્રહગતા ગોપીજનોને કામ ભાવથી પ્રભુને મળવાની ઇચ્છા હતી, જેથી પ્રભુએ તેમને તેમના સંબધી દ્વારા મળવામાં પ્રતિબંધ કર્યો. તે પ્રતિબંધનું દુઃખ તેમને ઘણું લાગ્યુ, અને પછી પ્રભુ મળવામાં વિલંબ થતાં વિરહ તાપ એવો પ્રગટ થયો કે તે વિરહ તાપદ્વારા કામ ભાવ વીગેરે સકામ વૃત્તિઓ ભષ્મ થતાં તેમનો પ્રાકૃત દેહ પડી ગયો અને નિષ્કામ થઇ પ્રભુના ચર્ણારવિંદમાં પહોંચી. તે પ્રમાણે પ્રતિબંધાદિ દુઃખમાં દેહાંતે હું નિશ્ચય કૃતાર્થ થઇશ. એવી બુદ્ધિથી વિરહનો અનુભવ કરતાં કરતાં પ્રભુના સ્વરૂપમાં નિષ્કામપણાથી ચિત્ત જોડવું.

જે ગોપીકાનો નિર્ગુણ દેહ હતો તેમને ભગવાન પ્રત્યે જવામાં પ્રતિબંધ ન નડયો, અને ત્યાં ગયા બાદ પ્રભુએ પાછા જવા આજ્ઞા કરતાં છતા પાછા વળવાની બુદ્ધિ ન કરતાં ધૈર્યથી ભક્તિમાર્ગ અનુસાર ઉત્તર દીધો. તે પ્રમાણે આપણે પણ વિલંબથી થતું દુ:ખ સહન કરી નિરવધી સ્નેહથી નિયમપૂર્વક પુષ્ટિમાર્ગમાં રહેવાથી પ્રભુ ફળ દેશેજ, એવી દ્રઢતા રાખી દુ:ખને સહન કરવુ.

આથી દેહાધ્યાસ, ઇંદ્રિયાધ્યાસ અને અંત:કરણાધ્યાસ છોડવાનો આગ્રહ રાખવાની આજ્ઞા કરેલી છે.

प्रतिकारो यदृच्छातः सिद्धश्चेन्नाग्रही भवेत्
भार्यादीनां तथान्येषा मसतश्चाक्रमं सहेत् ॥७॥

અર્થ—દુ:ખનો સામો ઉપાય પ્રભુ ઇચ્છાથી મળી આવે તો આગ્રહી થવુ નહિ. ભાર્યાદિનો, બીજાનો તથા અસત્ માણુસોનો અતિક્રમ સહન કરવો.

દેહના દુ:ખમાં ભગવદ્દઇચ્છાથી જે બને છે તે ઠીક બને છે. એવા અંત:કરણના વિવેક બળથી—કાઇ ઔષધ સહજ મળી આવે તે ન ખાવાનો આગ્રહ કરવો નહિ. દેહના દોષ મટતાં પ્રભુ સેવામાં દેહ વહેલો ઉપયોગી થાય એવી ભાવનાથી ઔષધો ખાવામાં વાંધો નથી, પણ અંત.કરણને વિશેષ દોષવાન બનાવે તેવા અગ્રાહ્ય ઔષધ ખાઇ રોગ મટાડવાની ઇચ્છા કરવા કરતાં આ દેહ પડે તેની ચિંતા નહિ એવો આગ્રહ પણ અવસ્યનો છે.

દેહ સંબંધી સ્ત્રી પૂત્રાદિક તથા કહેવાતા સગાવહાલા તેમની અવિદ્યાના વિશેષપણાથી આપણું અપમાન કરે, તો તેમનાપર વારં-

વાર ક્રોધ કરવો નહિ. કારણકે તેઓ ઘણા હોય જેથી આપણને વારંવાર ક્રોધ આવવાથી ક્રોધના સંસર્ગથી, અંતકરણમાં આસુરાવેશ થઇ જાય. તેજ પ્રમાણે બીજા જ્ઞાતિના જન સાથે અથવા વ્યવહારમાં અનેક માણસો સાથે પ્રસગ આવે, તેમાં પ્રસંગવસાત્ તેઓ આપણું અપમાન કરે, તે પણ ક્રોધનો આવેશ ન આવવા દેવા માટે સહન કરવું. તેમજ અસત પુરૂષોનો સ્વભાવ બીજાની ચેષ્ટા કરવાનો હોય છે, અને સત પુરૂષ દુ:ખી થાય તેવા ઉપાયમા તેઓની પ્રવૃત્તિ હોય છે. આવા અસત પુરૂષના અપમાન પણ સહન કરવા. કારણકે તેવા અસત પુરૂષની સાથે વારંવાર ક્રોધ થાય તો વિશેષ આસુરાવેશ થાય, માટે તેમનાથી દૂર રહેવું, પણ તેમના અપમાનથી ક્રોધ ન કરવો.

દેહાધ્યાસ કરતાં અંતઃકરણાધ્યાસ છોડવો વધારે કઠણ છે માટે આ શ્લોકથી અંતઃકરણાધ્યાસ છોડવા બાબત વિશેષ કહેલ છે. હવે પછીના શ્લોકમાં તેજ મૂજબ ઇંદ્રિયાધ્યાસ છોડવા વિશેષ આજ્ઞા કરી છે.

स्वयमिन्द्रिय कार्याणि कायवाङ्मनसा त्यजेत् ॥
अशूरेणापि कर्त्तव्यं स्वस्या सामर्थ्य भावनात् ॥८॥

અર્થ—પોતાના લૌકિક સ્વાર્થને માટે કાયા, વાણી અને મનવડે ઇંદ્રિયોના કાર્યોને છોડવા, અને તે પ્રમાણે જ્યાં સુધી અશૂરપણાવડે ત્યાગ ન થઇ શકે ત્યાં સુધી પોતાના અસામર્થ્યની ભાવના કરવી.

આંખ, કાન, જીભ વીગેરે ઇંદ્રિઓ પોતપોતાના ઘણા કાળના અધ્યાસને લીધે અનેક રીતે પાછી વાળતાં અને પ્રભુની તરફ લગાડવાની મહેનત કરતાં છતાં પોતાના અધ્યાસને છોડવામાં અસમર્થતા બતાવે છે જેથી તેને બળાત્કારથી અધ્યાસમાંથી એકદમ પાછી વાળતાં

તેઓ ખરી રીતે પાછી વળતી નથી જેથી પાછળથી પાખંડ થવાનો સંભવ રહે છે, માટે વૈરાગ્ય અને સંતોષ બરાબર થાય તેવો પ્રયાસ ચાલુ રાખવો, અને તે મુદ્દત દરમ્યાન અહર્નિશ એવી ભાવના રાખવી કે આ ઇંદ્રિઓ પોતાના કાર્યોનો સર્વ રીતે ત્યાગ કરવાને પોતાનુ અંતઃકરણ હજુ જોઇએ તેવું શક્તિવાન થયુ નથી. જેથી ઇંદ્રિઓ આહાર વિહારમાથી હજુ શાંત થઇ નથી એમ ભાવના કરી ઇંદ્રિઓ વિષયોમાંથી શાંત થવાના દરેક પ્રયત્ન અને સત્સંગ, અંતઃકરણ અને ઇંદ્રિઓનો અધ્યાસ મટે ત્યા સુધી નિયમસર ચાલુ રાખવા.

अशक्ये हरिरेवास्ति सर्वमाश्रयतो भवेत् ॥
एतत्सहनमत्रोक्त माश्रयोऽतो निरूप्यते ॥१॥

અર્થ—વિવેક અને ધૈર્યની બાબત મનની દુર્બલતાને લીધે રાખવી અશકય જણાય ત્યાં એવી ભાવના રાખવી કે હરિ સર્વ દુઃખહર્તા છે. તેમના આશ્રયથી સર્વ થશે એ પ્રમાણે ધૈર્યની હકિકત કહી હવે આશ્રયનું નિરૂપણ કરાય છે.

બરાબર રીતે વિવેક અને ધૈર્ય અંતઃકરણમાં સ્થીર કરવાને જીવ પોતાના સામર્થ્ય બળથી અશક્ત છે તેથી દરેક જીવને હરિના આશ્રયથીજ તે સિદ્ધ થાય છે. જ્યાં સુધી અન્યનો આશ્રય રહે છે ત્યાં સુધી મન, વિવેક, અને ધૈર્યને રસ્તે ચાલતુંજ નથી. કારણકે પ્રભુ સિવાય ધૈર્ય આપવાને કોઇ સામર્થ્યવાન નથી. શાસ્ત્રમાં અનેક દેવો અને ભક્તોની વાતો આવે છે તે કથામાં જ્યારે જ્યારે દેવો અને ભક્તોને અધૈર્યનો પ્રસંગ આવે છે તે તે વખતે પ્રભુના આશ્રયથીજ ધૈર્યની પ્રાપ્તિ થયેલી છે. જેથી વિવેક અને ધૈર્યની પ્રાપ્તિ માટે પ્રભુનો આશ્રય પ્રથમ જોઇએ, તે આશ્રયનું નિરૂપણ હવે કરાય છે.

आश्रय.

ऐहिके पारलोके च सर्वत्र शरणं हरिः ॥

અર્થ--આ લોકમાં અને પરલોકમા સર્વ સ્થળે હરિ મારૂ આશ્રય સ્થાન છે એમ ભાવના રાખવી.

હરિ સિવાય બીજા તમામ સ્થાન ભયાનક છે. આ ભૂલોકમાં મનની દરેક સ્થીતિ ભયવાળી છે એતો સ્પષ્ટ છે પરંતુ પરલોક એટલે ભૂલોકથી ચડીઆતા ભુવર્લોક, સ્વર્લોક (સ્વર્ગ) મહર્લોક, જનલોક, તપલોક, અને સત્યલોક સુધી તમામ લોક વધતા ઓછા ભયવાળા છે માટે તે બધા લોકમાં આપણી સ્થીતિ ઇચ્છવા લાયક નથી. ફક્ત હરિનોજ આશ્રય ઇચ્છવા જોગ છે. હરિનીજ છાયાની ભાવના કરીએ અને તે ભાવના હરિએ અંગીકાર કરી (તદીયપણાથી આપણો અંગીકાર કર્યો) તો પછી ગમે તે સ્થળમા અને ગમે તે કાળે કશો ભય નથી.

ભયકારક પ્રસંગો ક્યા ક્યા આવવા સંભવ છે, કે તેવા પ્રસંગોમાં વિશેષે કરી હરિ શરણ વિચારાય તે પ્રસંગો કહે છે.

दुःखहानौ तथापापे भये कामार्थपूरणे ॥ १० ॥
भक्तद्रोहे भक्त्यभावे भक्तैश्चातिक्रमे कृते ॥
अशक्ये वा सुशक्ये वा सर्वथा शरणं हरिः ॥ ११ ॥
अहंकार कृतेचैव पोष्यपोषण रक्षणे ॥
पोष्यातिक्रमणेचै तथान्ते वासिक्रमे ॥ १२ ॥

अलौकिक मनः सिध्धौ सर्वार्थ शरणं हरिः ॥
एवं चित्ते सदा भाव्यं वाचा च परिकीर्तयेत् ॥ १३ ॥

અર્થ—(૧) દુ:ખ થાય તેવી હાનીમાં, (૨) પાપમાં, (૩) ભયમાં, (૪) ઇચ્છિત **અર્થ** પૂરણમા, (૫) ભક્ત દ્રોહમાં, (૬) ભક્તિના અભાવમાં, (૭) ભક્તોવડે અતિક્રમ થાય તેમા, (૮) અશક્યમા અથવા (૯) સુશક્યમાં, સર્વથા હરિ આશ્રયસ્થાન છે. (૧૦) અહંકાર કર્યો હોય તેમા, (૧૧) પોષ્યવર્ગના પોષણ તથા રક્ષણમાં, (૧૨) પોષ્યવર્ગ અતિક્રમણ કરે તેમાં, (૧૩) તથા શિષ્ય વર્ગ અતિક્રમણ કરે તેમા, (૧૪) અલૌકિક મનની સિદ્ધિમાં, ઉપરની બધી બાબતમાં તથા બીજા સર્વ અર્થમાં હરિશરણની સદા ચિત્તમા ભાવના કરવી, અને વાણી વડે કીર્તન કરવુ.

(૧) **દુ:ખ થાય તેવી હાનીમાં**—માણસને પોતપોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે કોઇ કોઇ પ્રકારની હાની દુ ખ ઉત્પન્ન કરતી નથી. જેને જે પ્રકારની હાનીથી મનમાં દુઃખ થાય તેવી હાનીમાં ચિંતા થાય છે જેથી લૌકિકમાં પડી જવાનો ભય રહે છે, માટે તેવી દુ:ખ કર્તા હાનીમાં પ્રભુ શરણની ભાવના કરવી, અને વાણીવડે પ્રભુ શરણનું કીર્તન કરવું. તેજ પ્રમાણે નીચેની બાબતોમાં પણ ભાવના અને કીર્તન કરવું.

(૨) **પાપમાં,**—હરકોઇ પ્રકારનું પાપ થઇ જાય તેમાં, (જાણી બુઝીને કરેલા પાપમાં બીજાને છેતરવારૂપ દંભથી જે હરિશરણ ફક્ત મુખે ઉચ્ચારાય તે પાખંડમાં ગણાય છે).

(૩) **ભયમાં,**—હિંસક પ્રાણીઓ, અસત પુરૂષો તથા રાજ્ય ભય વીગેરેમાં.

(૪) **કામાર્થ પૂરણમાં,**—મનની ધારણા પ્રમાણે કામ થયું હોય તેમાં અહંકારવૃત્તિ ન થવા માટે હરિશરણ વિચારવું. **कामाद्य पूरणे** એવો પાઠ હોય તો, કામ વીગેરેના અપૂરણમાં,

(૫) **ભક્ત દ્રોહમાં,**—ભક્ત આપણો દ્રોહ કરે અથવા ભક્તનો આપણાથી દ્રોહ થઇ જાય તેમાં,

(૬) **ભક્તિના અભાવમાં,**—ભક્તિ ન બની શકતી હોય તેમા.

(૭) **ભક્તવડે અતિક્રમ થાય તેમાં,**—ભક્ત તિરસ્કાર કરે ત્યારે સામાનો દોષ જોઈ મન ક્રોધ યુક્ત ન કરતાં પોતાનો દોષ વિચારવો.

(૮) **અશક્યમાં,**—કોઇ પણ અશક્ય બાબતમાં,—(તે બાબત ન થવાથી અસંતોષ ન રાખતાં હરિશરણ યાદ કરવું.)

(૯) **સુશક્યમાં**—સહેલથી જે બાબત બને તેમાં અહંકાર વૃત્તિ ન કરતાં હરિશરણ યાદ કરવુ.

(૧૦) **અહંકાર કરેલો હોય તેમાં,**—અહંકાર કર્યો હોય તે વખતે જો હરિશરણ સંભારાય તો અહંકારનો નાશ થાય છે અને અહંકાર થવાથી જે આસુરાવેશ થયો હોય તે પણ નાશ પામે છે.

(૧૧) **પોષ્યના પોષણમાં અને રક્ષણમાં,**—પોષણ કરવા યોગ્ય જે સ્ત્રીપુત્રાદિક, તેમના પોષણમાં અહંકાર વૃત્તિનો ત્યાગ કરી હરિ શરણ સંભારવું.

(૧૨) **પોષ્યવર્ગ અતિક્રમ કરે તેમાં,**—પોષ્યવર્ગ આપણા કહેવા પ્રમાણે ન વર્તે ત્યારે તેનાપર ક્રોધ થઇ મન આસુરાવેશવાળું થઇ જાય, તેમ ન થવા માટે હરિ શરણ વિચારવું.

(૧૩) **શિષ્યવર્ગ અતિક્રમ કરે તેમાં,**–ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે શિષ્ય ન વર્તે તો તે વખતે ગુરૂ ક્રોધ કરે, તો શિષ્યનું બગડે, માટે ક્રોધ ન કરતાં શરણભાવના કરવી.

(૧૪)**અલૌકિક મનની સિદ્ધિમાં,**—અલૌકિક બાબતની મનમાં સિદ્ધિ થઈ હોય તે વખતે માન આવી જાય છે, જેમ રાસલીલામાં ગોપીજનોને માન થઇ જવાથી પ્રભુ અંતર્ધાન થઈ ગયા હતા.

આ અને બીજી દરેક બાબતમાં હરિશરણની ચિત્તમા ભાવના કરવી, અને વાણીવડે હરિશરણનું કીર્તન કરવુ.

ઉપરની બાબતોમાં તો હરિશરણથી ભયમૂક્ત થવાય છે, પરંતુ નીચે બતાવેલી ત્રણ બાબત તો સર્વ પ્રકારે ત્યાગ કરવાની છે.

अन्यस्य भजनं तत्र स्वतोगमनमेवच ॥
प्रार्थना कार्यमात्रेऽपि ततोऽन्यत्र विवर्जयत् ॥ १४ ॥

અર્થ:—હરિ શિવાય બીજાનું ભજન, અને ત્યાં પોતાથી ગમન કરવું (જવુ) અને કાર્ય માત્રમાં અન્યની પ્રાર્થના, આ ત્રણ વાનાં વિશેષે કરી ત્યાગ કરવાં.

આ ત્રણે બાબત એટલી ભયાનક છે કે ત્યાં હરિ શરણની ભાવનાનો સંભવજ નથી, એટલુંજ નહિ પણ પ્રથમની હરિશરણ ભાવના કાંઇ થયેલી હોય તે પણ આ ત્રણ પૈકી એક પણ દોષવડે નાશ પામી જાય છે. માટે આ ત્રણે વિશેષે કરી ત્યાગ કરવાં.

અત્રે અન્ય આસક્તિવાળાને એવી શંકા થાય છે કે શ્રીમહા-પ્રભુજી પણ અન્ય સ્થળોએ ગયેલા છે અને તેમનાં દર્શન પણ કરેલાં

છે તો આપણે પણ કેમ ન જવું, અને દર્શન કેમ ન કરવાં ? આ શંકા શરૂઆતમાં થાય એ સ્વાભાવિક છે, પણ તે નિર્મૂળ છે. કારણ કે શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રાગટ્ય તો દૈવી જીવોના કલ્યાણને માટે છે, માટે આપણા જેવા અન્ય સ્થળોમા ભટકતા હોય તેમનાપર કરૂણા કરી તેમને રસ્તે ચડાવવા માટે અન્ય સ્થળોએ પધારવુ થયેલુ છે.

શિવજી ઠાકુરજીના અનન્ય ભક્ત છે, અને જ્યોર્તિલિંગમા સાક્ષાત પધારેલા છે, તો તેવા સ્થળમાં દૈવી જીવોના ઉદ્ધાર માટે અને માયાવાદનો નિરાશ કરવા માટે શ્રીમહાપ્રભુજી પધારેલા ત્યારે અનન્ય ભક્ત જે શિવજી તેમનું સન્માન કરવા રૂપ અરસપરસ મળવુ થયેલુ છે. કોઈ જગોએ તેમનું પૂજનરૂપ દર્શન કરેલ નથી. માટે ઉપરની પણ બાબતોનો અવશ્ય ત્યાગ કરવાની આજ્ઞા છે.

વળી માતામાં આસક્તિવાળા એમ સવાલ ઉઠાવે છે કે, શ્રી કૃષ્ણને સાથે લઈ નંદજી અંબાજી ગયા હતા એ હકીકત ભાગવતમાં છે, તો આપણે કેમ ન જવુ ? તે બાબત એમ સમજવાનું છે કે નંદજીને પ્રભુપર પૂર્ણ પ્રેમ હોવા છતાં મનમાં અન્ય આસક્તિ અવશેષ રહેલી તેથી અંબાજી ગયેલા પણ તે અન્યાશ્રયના દોષની શિક્ષા તેજ વખત નંદજીને થઇ હતી. તે દોષની શિક્ષારૂપે નંદજીને અજગર ગળી ગયો તેનાથી ઠાકુરજીનું શરણ સંભારવાથી ઠાકુરજીએજ તેમને છોડાવ્યા તે હકીકત પણ તેજ પછીના અધ્યાયમાં છે, તેથી જણાશે કે અન્યાશ્રય મહાબાધક છે.

આ વિષે વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાને બીજા દરેક ગ્રંથોમાંથી ઘણું જાણવાનું મળશે; જેથી મનનું બરાબર સમાધાન થશે.

अ विश्वासो न कर्तव्यः सर्वथा बाधक स्तुसः
ब्रह्मास्त्रचातकौ भाव्यौ प्राप्तं सेवेत निर्ममः ॥ १५ ॥

અર્થ—અવિશ્વાસ ન કરવો કેમકે તે સર્વ પ્રકારે બાધ કરનાર છે. બ્રહ્માસ્ત્ર અને ચાતકની ભાવના કરવી. જે પ્રાપ્ત થાય તે વડે અહંકાર વગરના થઇ પ્રભુસેવા કરવી.

હરિની શરણાંગતિ સિદ્ધ થશે કે નહિ એવુ મનમાં ઢચુપચુ ન રાખવુ. કારણ કે તેવુ ઢચુપચુપણુ જ સિદ્ધિમાં બાધક છે. બ્રહ્માસ્ત્ર ઉપર રાવણને અવિશ્વાસ આવવાથી હનુમાન તેથી છૂટા થઈ ગયા હતા, અને ચાતકને વિશ્વાસ છે, તો મેઘ જડ છતા તેની કામના પૂર્ણ કરે છે, તૃષા મુક્ત કરે છે, તો હરિ ઉપર વિશ્વાસ હોય તો શરણાંગતિ સિદ્ધ થાય તેમાં શુ આશ્ચર્ય છે.

વ્યાવૃત્તિ રહિત થઇને અથવા બે પહોર વ્યાવૃત્તિ કરતાં છતાં હરિમાં ચિત્ત રાખીને ભગવત ઇચ્છાથી જે પ્રાપ્ત થાય, તે વડે મમતા વગરના થઇ પ્રભુ સેવા છોડી વિશેષ મેળવવા વધારે વખત વ્યવહારમાં પ્રયત્ન કરવો નહિ.

यथा कथंचित् कार्याणि कुर्या दुच्चाव चान्यपि
किंवा प्रोक्तेन बहुना शरणं भावयेत् हरिम् ॥ १६ ॥

અર્થ—ઉચ્ચ એટલે ઉંચા (વૈદિક), અને અવચ એટલે હલકા (લૌકિક) કાર્યો સહજસાજ મમતા રાખ્યા વિના કરવા. બહુ કહેવા વડે શુ, દરેક બાબતમાં હરિના શરણની ભાવના કરવી.

મમતા એક હરિ સેવામાજ રાખવી. બીજા કાર્યો પોતાની ગતિ-રૂપ નથી એમ જાણી જે કર્યા વગર ન ચાલે તે કરવાં. વૈદિક કાર્યો સેવાના અનવસરમાં નિષ્કામપણાથી કાંઇ મમતા રાખ્યા વગર કરવા. પ્રભુના શરણથી ઉત્તમ સ્થાન એકે નથી માટે હૃદયમાં તેની ઉત્તમતા રાખી લૌકિક વૈદિક કાર્યો સહેજસાજ કરવા. આગળ કહેવામા આવ્યું છે કે પ્રભુ સેવા છોડીને વૈદિકકાર્ય ન કરવાં કેમકે ભક્તિનું મુખ્યપણું અને વૈદિકનુ ભક્તિની સરખામણીમાં ગૌણપણું છે.

एवमाश्रयणं प्रोक्तं सर्वेषां सर्वदा हितम्
कलौ भक्त्यादि मार्गाहि दुःसाध्या इति मे मतिः ॥१७॥

અર્થ—એ પ્રમાણે સર્વને હમેશાં હિતકારી આશ્રય બાબત કહ્યું. કળિયુગમાં ભક્તિ જેમાં પ્રથમ છે એવા સદ્દમાર્ગો દુ:સાધ્ય એટલે મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થાય તેવા છે, એમ મારી મતિ છે. એ પ્રમાણે શ્રી મહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે.

આ કળિકાળમાં સદ્દમાર્ગોમા રૂચી થવીજ મુશ્કેલ છે, પણ રૂચી થયા પછી બીજા માર્ગોમાં જેજે મુશ્કેલીઓ અને પાછા પડવાનો ભય છે તે ભક્તિ માર્ગમાં નથી માટે ભક્તિ માર્ગને બધી રીતે સર્વો-તમ જાણી તેમાંજ મન જોડવું.

॥ इति विवेक धैर्याश्रय ग्रंन्थ समाप्त ॥

શ્રી વિવેક ધૈર્યાશ્રય ગ્રન્થનો ટુંકમાં સાર.

વિવેક—

(૧) હરિ સર્વ પોતાની ઇચ્છાથી કરશે.

(૨) પ્રભુની પ્રાર્થના ન કરવી.

(૩) પ્રભુની પ્રાર્થના કરવામાં બે મોટા દોષ થાય છે.

(૪) સર્વ પ્રભુનું છે, પ્રભુ સર્વ સામર્થ્યવાન છે.

(૫) અભિમાનનો ત્યાગ કરવો.

(૬) અંત કરણમાં દૈહિકથી ભિન્ન વિશેષ આજ્ઞા થાય તેમાં તત્પર [રહેવું

(૭) આપત્તિ વખતે કાર્યમા હઠનો ત્યાગ કરવો. પણ ભાવનામાં દ્રઢતા દાખવી.

(૮) ધર્મ અને અધર્મની સરખામણી કરી સર્વ ઠેકાણે અનાગ્રહ [રાખવો.

ધૈર્ય—

(૧) **અ** દેહ અને દેહના સબધીના દુઃખમાં તક્ર (છાશ) ની ભાવના કરવી.

આ—ઇંદ્રિય સંબંધી દુઃખમાં જડભરતની ભાવના કરવી.

ઇ—પ્રતિબંધાદિ દુખમાં અતર્ગ્રહગતા ગોપીજનની ભાવના રાખવી.

(૨) ભગવત ઇચ્છાથી દુઃખનો ઉપાય મળે તો આગ્રહ ન કરવો તેમજ સ્ત્રી વીગેરેનો અતિક્રમ સહન કરવો.

(૩) ઇદ્રિઓના કાર્યોને છોડવાં ન છુટે તો ત્યાંસુધી પોતાના અ સામર્થ્યની ભાવના કરવી.

(૪) ન થઇ શકે તેમા હરિની શરણભાવના રાખવી.

આશ્રય—

(૧) સર્વ સ્થળે હરિની શરણાંગતિ રાખવી.

(૨) અનેક ભયકારક પ્રસંગોમાં હરિશરણ યાદ કરવુ.

(૩) હરિ સિવાય અન્યનું ભજન, પોતાથી ત્યા જવુ, અને અન્યની પ્રાર્થના કરવી એ ત્રણનો અવસ્ય ત્યાગ કરવો.

(૪) અવિશ્વાસ ન કરવો.

(૫) લૌકિક, વૈદિક કાર્યો મમતા રાખ્યા વગર સહેજસાજ કરવા, મુખ્ય તો પ્રભુ સેવા સંબંધી કાર્ય કરવુ.

સમાપ્ત.

श्रीकृष्णाय नमः

श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः

॥ अथ भक्तिवर्धिनी ग्रन्थः ॥

यथा भक्ति प्रवृद्धास्यात् तथोपायो निरूप्यते ॥

बीजभावे दृढे तु स्यात् त्यागात् श्रवण कीर्तनात् ॥१॥

અર્થ—જે પ્રમાણે ભક્તિનો વધારો થાય તેનો ઉપાય બતાવાય છે. બીજ ભાવ દ્રઢ થવાથી ભક્તિનો વધારો થાય છે, અને બીજ ભાવની દ્રઢતા (૧) ત્યાગ, અને (૨) શ્રવણુ કીર્તનથી થાય છે.

ભક્તિ શબ્દનો અર્થ—**माहात्म्यज्ञानपुर्वस्तु सुदृढः सर्वतोधिकः स्नेहः स भक्तिः** માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક સર્વથી અધિક સુદ્દઢ સ્નેહને ભક્તિ કહે છે. ભક્તિના બે અંગ છે (૧) માહાત્મ્યજ્ઞાન, (૨) સુદ્દઢ સર્વથી અધિક સ્નેહ.

પ્રભુનું માહાત્મ્ય જાણ્યા વગર તેમાં સુદ્દઢ સ્નેહ થતો નથી. જે પ્રમાણુમાં પ્રભુનુ માહાત્મ્ય જ્ઞાન થાય તે પ્રમાણુમાં પ્રભુ પ્રત્યે સ્નેહ પણુ વધતો જાય. જે પ્રમાણુમાં સ્નેહ વધે તેજ પ્રમાણુમાં ભક્તિ વધે છે.

પ્રભુનું માહાત્મ્ય શ્રવણુ કીર્તનથી થાય છે, અને પ્રભુમા સ્નેહ લૌકિકમાં ત્યાગની લાગણીથાં થાય છે, આ બેથી બીજભાવ દ્દઢ થાય છે,

બીજભાવ દ્દઢ થયા વગર વૃક્ષ થતુ નથી. ખેતરમાં વાવેલ ઘણાં બીજે નકામાં જાય છે, કારણકે તે જમીનમાં ઉપલક રહેલાં હોય છે. જમીનમાં જે ભાગમાં ભીનાશ રહેલી હોય ત્યાં સુધી બીજ પહોંચ્યું

ન હોય, તો તે બીજ નકામું જાય છે, તેમજ જે શ્રવણ કીર્તન મનમાં રહેલી પ્રેમની લાગણી સુધી પહોંચતુ નથી, તે ભક્તિ ઉત્પન્ન કરતું નથી.

શંકા—વ્રજમા ગોપીજનો વીગેરેએ શ્રવણ કીર્તન ક્યારે કર્યું હતું? છતાં તેમને કેમ સુદૃઢ ભક્તિ થઇ હતી?

સમાધાન—ગોપીજન શ્રુતિની ઋચાઓજ મનુષ્યરૂપે અવતરી હતી. શ્રુતિની ઋચાઓ સાક્ષાત પ્રભુના માહાત્મ્ય જ્ઞાન સ્વરૂપજ છે, જેથી તેમને પ્રભુનું માહાત્મ્ય રગેરગે હતુ; તેમજ ઋષિરૂપા ગોપીજનોએ પણ પૂર્વજન્મમાં પ્રભુનું માહાત્મ્ય જ્ઞાન મેળવ્યા પછી સ્તુતિ કરતાં વરદાન મળવાથી ગોપીજન થયેલ હતી. પૂર્વજન્મના વિશેષ માહાત્મ્ય જ્ઞાન અને તેથી વધેલા સ્નેહને લીધે હાલ પણ ઘણાને નાની ઉમરમાંથી પ્રભુમાં ઘણો સ્નેહ હોય છે, અને લૌકિકમા ત્યાગવૃત્તિ હોય છે. આપણામાં લૌકિક ત્યાગવૃત્તિ નથી તેથી માહાત્મ્યજ્ઞાન અને સ્નેહ હૃદયમાં સ્થીર થયા નથી, એમ સમજી શ્રવણ કીર્તનમાં લૌકિક ત્યાગવૃતિ માટે કાળજી રાખવી.

बीज दार्ढ्य प्रकारस्तु गृहे स्थित्वा स्वधर्मतः ॥
अव्यावृत्तो भजेत्कृष्णं पूजया श्रवणादिभिः ॥ २ ॥
व्यावृत्तोऽपि हरौ चित्तं श्रवणादौ यतेत्सदा ॥
ततः प्रेमः तथाऽऽसक्तिः व्यसनं च यदाभवेत् ॥ ३ ॥
बीजं तदुच्यते शास्त्रे दृढं यन्नापि नश्यति ॥

અર્થ:—(**बीजनी द्रढताना प्रकार कहे छे.**) સ્વધર્મ પણાથી ઘરમાં રહીને સેવાવડે અને શ્રવણાદિવડે લૌકિક કાંઇપણ વ્યવહાર

વગરના થઈ કૃષ્ણને ભજે તેથી પ્રેમ થાય પછી આસક્તિ થાય અને છેવટે વ્યસન થાય.

અથવા—સ્વધર્મ પણાથી ઘરમા રહીને લૌકિક વ્યવહાર થોડો ઘણો કરતાં છતા હરિમા ચિત્ત રાખી શ્રવણ અને સેવામાં હમેશાં પ્રયત્ન વાળો રહે, જેથી પ્રેમ થાય પછી આસક્તિ અને છેવટે વ્યસન થાય.

આ બને ઉપાયમાં પહેલો વધારે ચડીઆતો છે તેમાં પ્રભુના ઉપર દ્રઢ વિશ્વાસની જરૂર છે, તેમાં લૌકિકની ગંધથી રહિત થઇ કૃષ્ણની સેવા અને શ્રવણ કરવાનું છે, જેથી પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન તાકીદે થાય છે. કારણકે તેમાં દુઃસગનો ઝાઝો સંભવ નથી, આવો દ્રઢ વિશ્વાસ પ્રભુ પ્રત્યે ન હોય તો પહેલા પ્રકારની રીતે ન કરી શકવાથી બીજો પ્રકાર કહે છે. આ બીજા પ્રકારમાં દુઃસગ થવાના પ્રસંગ વધારે આવે છે, માટે તેથી વધારે બીતા રહેવાનું છે. વ્યવહાર કરતાં છતાં વ્યવહારના વખતમા પણ ચિત્ત તો હરિમાંજ રાખવું, વ્યવહારમાં ચિત્ત પરોવી દેવુ નહિ. હરિમાં ચિત્ત રાખી વ્યવહાર કરવાથી દુઃસંગ બહુ બાધા કરતો નથી, કેમકે વ્યવહારમાં જે દુઃસંગ થાય છે. તેમાં ચિત્ત ન જોડવાથી તેનાપર પ્રેમ થતો નથી. જે વસ્તુમાં પ્રેમ થાય છે તે ગુણ કે બાધ કરનાર થાય છે. આ દુઃસંગને દુઃસગરૂપે જાણી વ્યવહારના રૂપમાં ન છૂટકે પ્રસંગ પડવાથી તે બહુ બાધા કરતો નથી, જો કે કાંઇકતો બાધા કરનાર થાય છે તેથીજ અવ્યાવૃત્તિને વ્યાવૃત્તિ કરતાં શ્રેષ્ટ કહી છે.

જ્યારે પ્રભુમાં વ્યસન થાયછે ત્યારે બીજભાવ દ્રઢ થયો કહેવાય

છે. ત્યાર પછી તે કોઈથી નાશ પામતો નથી, એટલે બીજાના સંસર્ગથી હીણો પડતો નથી.

स्नेहाद्राग विनाशः स्यात् आसक्त्या स्याद् ग्रहारुचिः ॥४॥
गृहस्थानां बाधकत्वम् अनात्मत्वंच भासते ॥
यदा स्याद् व्यसनं कृष्णे कृतार्थः स्यात्तदैवहि ॥६॥

અર્થ—સ્નેહથી અન્ય વસ્તુમાંથી પ્રીતિનો નાશ થાય છે, આસક્તિથી ઘરમાં અરૂચી થાયછે, વળી ઘરમા રહેનાર સ્ત્રી પૂત્રાદિક મને બાધક છે એવો અભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં અનાત્મપણુ એટલે પોતાના નથી એવુ જણાય છે. જ્યારે કૃષ્ણમાં વ્યસન થાય છે ત્યારે તે કૃતાર્થ થાય છે.

પ્રભુમાં સ્નેહ વધવામાં ત્રણ વાનાં બાધક છે.

(૧) પ્રભુ સિવાય બીજી વસ્તુમાં સ્નેહ.
(૨) ઘરમાં આસક્તિ.
(૩) પ્રભુ વિના કાળ નિર્વાહ.

જ્યારે પહેલો દોષ દૂર થાય ત્યારે પ્રભુમાં પ્રેમ થાય છે, જ્યારે પહેલો અને બીજો દોષ દૂર થાય છે ત્યારે પ્રભુમાં આસક્તિ થાય છે, અને જ્યારે ત્રણે દોષ દૂર થાય છે ત્યારે પ્રભુમાં વ્યસન થાયછે.

પાછળ કહેવામાં આવ્યું છે કે ત્યાગ અને શ્રવણ કીર્તનથી બીજભાવ દ્રઢ થાય છે તેમાં ત્યાગનું લક્ષણ જણાવવા માટે ૨–૩–૪ અને ૫ મા શ્લોકથી જણાવવામાં આવ્યું છે, જ્યારે વ્યસન સુધી જીવ પહોંચે ત્યારેજ ત્યાગ થયો ગણાય. શ્રવણ કીર્તન પણ વચમાંની

અવસ્થામાં આવો ત્યાગ થવામાં મદદકર્તા છે. શ્રવણુ-કીર્તન વિના આવો ત્યાગ સિદ્ધ થતો નથી. આવો ત્યાગ થતાં બીજભાવ દ્રઢ થયો ગણાય છે.

પ્રભુમાં વ્યસન થયા બાદ તેને દુસંગ નીચે પાડવા સમર્થ થતો નથી, પણ ભક્તિનું દ્રઢ થયેલ બીજ વૃક્ષરૂપ થવામાં તો દુઃસંગ બાધકજ થાય છે. જેમ કેટલાક છોડને ઉપરથી છેદી નાંખીએ તો પણ વારવાર ફૂટી વધે છે, તેમ બીજ દ્રઢ થયા પછી તેનું દુઃસંગ વડે છેદન થાય તો બીજને કાંઇ બાધ આવતો નથી, પણ તે દ્રઢ થયેલ બી વૃક્ષરૂપ થઇ શકતુ નથી, માટે વ્યસન થયા પછી પણ દુસંગથી બીતા રહેવુ જોઇએ.

પ્રભુમાં વ્યસન થાય ત્યાં સુધી ઘરમા રહી પ્રભુ સેવા કરવાની આજ્ઞા છે, પરંતુ જ્યારે પ્રભુમાં વ્યસન થાય, ત્યારે પ્રભુસેવા નિમિત્ત પણ કુટુંબવાળા ઘરમાં રહે તે બાધક છે, તે બતાવે છે.

तादृशस्यापि सततं गृहस्थानं विनाशकम् ॥
त्यागं कृत्वा यतेद्यस्तु तदर्थार्थैक मानसः ॥६॥
लभते सुदृढां भक्तिं सर्वतोप्यधिकां पराम् ॥

અર્થ—પ્રભુમાં વ્યસન દશા જેની થઇ હોય તેને તાદશી કહે છે. એવા ભગવદીને પણ હમેશાં ઘર વિનાશ કરનાર થાય છે માટે ઘર ત્યાગ કરીને પ્રભુજ એક અર્થ છે એવા મનવાળો પ્રભુ મેળવવાનેજ મહેનત કરે તે સર્વથી અધિક અને સર્વથી પર સુદ્દઢ ભક્તિને મેળવે છે.

વ્યસન સુધીની દશા થયા પછી પ્રભુનેજ મળવાનો તિવ્ર વિરહ-તાપ થાય, ત્યારે રાસ પંચાધ્યાયિમાં પ્રભુ અંતર્ધાન થતાં પ્રભુ શોધ-

વામાં ગોપીજનની જે દશા થઇ હતી, તેવી દશા તાદશીની થાય, ત્યારે પ્રભુ સાક્ષાત સ્વરૂપનો અનુભવ કરાવે છે. આને સુદઢ ભક્તિ કહે છે.

બીજનું દઢપણું થવું, તે દઢભાવવાળી ભક્તિ છે. ત્યારબાદ આગળ વધવામા દુઃસંગની બીક છે. પરંતુ જ્યારે સુદઢ ભક્તિ થઇ એટલે તેને કશાનો ભય નથી, એટલુ દઢ અને સુદઢ ભક્તિમા ફેર છે. દઢભક્તિ કરતાં સુદઢ ભક્તિનું અત્યંત વિશેષપણુ છે.

પ્રભુમાં અત્યંત ભાવ વધવાથી ઘર છૂટી જાય તે પ્રકાર કહ્યો. હવે અજ્ઞાનથી કોઇએ ઘર છોડી દીધુ હોય, તો ત્યાર પછી તેણે શું કરવુ કે જેથી તેનું કલ્યાણ થાય તે કહે છે.

त्यागे बाधक भूयस्त्वं दुःसंसर्गात्तथान्नतः ॥ ७ ॥
अतःस्थेयं हरिस्थाने तदीयैःसह तत्परैः ॥
अदूरे विप्रकर्षेवा यथा चित्तं न दुष्यति ॥ ८ ॥

અર્થ—અજ્ઞાનથી કરેલા ત્યાગમાં દુસંગથી અને અન્ન દોષથી ઘણું બાધ કરનાર થાય છે, માટે તેણે હરિસ્થાનમાં રહેવુ, અને ત્યાં પણ પ્રભુમાં તત્પર તદીઓની સાથે રહેવું. વધુ પરિચયથી ચિત્ત દોષવાળું થાય તેમ લાગે તો જેમ ચિત્ત દોષવાળું ન થાય તેમ છેટે રહી દિવસનો કેટલોક ભાગ સત્સંગ કરવો.

અજ્ઞાનથી ત્યાગ કરેલાના શ્રેયનો ઉપાય બતાવાય છે તો જ્ઞાન થયું ક્યારે કહેવાય અને અજ્ઞાન કોને કહેવાય તે પણ જાણવું જોઇએ.

ગીતાજીના ૧૩મા અધ્યાયના ૭ થી ૧૧ સુધીના શ્લોકોમાં જ્ઞાન અને અજ્ઞાન સંબંધી નીચે મુજબ વર્ણન કર્યું છે.

જ્ઞાન—(૧) અમાનીપણું, (૨) અદંભીપણું, (૩) અહિંસા, (૪) ક્ષમા, (૫) સરળતા, (૬) આચાર્યની ઉપાસના, (૭) શુદ્ધિ, (૮) સ્થિરતા, (૯) ઇંદ્રિઓનો આત્મામાં નિગ્રહ, (૧૦) ઇંદ્રિઓનો વિષય તરફ વૈરાગ્ય, (૧૧) અનહંકાર, (૧૨) જન્મ, મૃત્યુ, વૃદ્ધાવસ્થા. વ્યાધિ વીગેરે દુઃખોના દોષનો અનુભવ, (૧૩) પૂત્ર, સ્ત્રી, ઘર વીગેરેમાં અનાસક્તિ, (૧૪) તેમનો અસંગ, (૧૫) ઇચ્છેલા અને નહિ ઇચ્છેલા પદાર્થોની પ્રાપ્તિમાં સર્વદા સરખા ચિત્તપણું, (૧૬) પ્રભુને વિષે અનન્ય યોગવાળી અવ્યભિચારિણી ભક્તિ, (૧૭) એકાંત રહેઠાણ, (૧૮) જનસમુહપર અપ્રીતિ, (૧૯) અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં હમેશાં નિષ્ઠા, (૨૦) તત્વજ્ઞાનના અર્થનું દર્શન—આનાથી વિરૂદ્ધ તે અજ્ઞાન.

ઉપર બતાવેલા જ્ઞાનના લક્ષણો છે તે રહિત જે ઘરનો ત્યાગ કરે તે નિષ્ફળ છે, એટલુંજ નહિ પણ વખત જતાં પાખંડી થાય છે. જેથી તેવા અજ્ઞાનીઓએ કરેલા ઘર ત્યાગ પછી તેમની પાખંડી સ્થિતિ ન થાય તેટલા માટે શ્રી મહાપ્રભુજી ઉપાય બતાવે છે કે તેમણે હરિસ્થાનમાં રહી જેને પ્રભુમાં વ્યસન થયેલ હોય તેવા ખરા ત્યાગી જે તાદશી કહેવાય છે તેમની સાથે રહેવુ, અને સાથે રહેવામાં ચિત્ત દોષવાળું થઇ જશે એવી બીક રહેતી હોય તો તેમનાથી છેટે રહી તેઓનો હમેશાં સંગ કરવો. જેમ ચિત્ત દોષવાળું ન થાય તેમ રહેવું, જેથી તેમનું કલ્યાણ થશે,

હવે પ્રવૃત્તિપરાયણ ભક્તના કલ્યાણની બાબત જણાવે છે.

सेवायां वा कथायां वा यस्यासक्तिर्दृढा भवेत् ॥
यावज्जीवं तस्य नाशो न क्वापीति मतिर्मम ॥ ९ ॥

અર્થ—પ્રભુની સેવા અથવા કથા બેમાંથી એકમાં અથવા બંનેમાં જેને જીવનપર્યંત દ્રઢ આસક્તિ હોય, તેનો કોઇ જગ્યાએ નાશ નથી, એવી મારી મતિ છે.

નિવૃત્તિપરાયણ ભક્તોને ત્યાગ ભાવના થાય છે તેમને માટે ભક્તિના વધારા માટે પ્રથમ કહેલું છે. પ્રવૃત્તિ પરાયણ ભક્તોને ત્યાગ ભાવના ન થતાં જીવંનપર્યંત ઘરમાં રહી પ્રભુસેવા અને કથા અથવા બેમાથી એકમાં દ્રઢ આસક્તિ હોય તો તે દેહ પડયા પછી અવસ્ય કૃતાર્થ થાય છે.

નિવૃત્તિ પરાયણ ભક્ત જીવન ચાલતા છતા વ્યસનપર્યંત પહોંચીને તેઉપરાંત તિવ્ર વિરહ દશાને પામી પ્રભુના સાક્ષાત સ્વરૂપનો અનુભવ કરે છે. તેવી રીતે પ્રવૃત્તિપરાયણ ભક્ત પહોંચી શકતો નથી, પણ દેહ પડયા પછી. કૃતાર્થ થાય છે, એટલે જો લૌકિકમાથી આસક્તિ તદ્દન નીકળી જઈ પ્રભુ પરાયણ થઈ ગયો હોય તો સ્વાનંદ (ભગવત અનુભવ) ને પામે છે, પરંતુ લૌકિક આસક્તિ અવશેષ રહી હોય તો ઉત્તમ ભગવદીને ત્યાં જન્મ થઇ નિવૃત્તિ પરાયણ થઈ સાક્ષાત સ્વરૂપનો અનુભવ કરે છે.

સેવા અને કથા ઉપર પ્રીતિ હોય, પરંતુ ઘરમાં રહેવાથી મને બાધનો સંભવ છે, ઘરમાં રહેવાથી અનેક પ્રકારના ભોગમાં આસક્તિ થાય છે, માટે ઘર છોડવાથી તે આસક્તિ છૂટી જશે, એમ મનમાં આવતું હોય તેવાઓને માટે આપશ્રી આજ્ઞા કરે છે કે—

बाध संभावनायां तु नैकांते वास ईष्यते ॥
हरिस्तु सर्वतो रक्षां करिष्यति न संशय ॥१०॥

અર્થ—સેવા કરવામાં દૃઢતા ન હોવાથી ઉદ્વેગ થાય. અને ભોગમાં આસક્તિ હોય, તે સેવામાં બાધક છે, એવા બાધના સંભવથી મારાથી સેવા બરાબર થતી નથી માટે ઘર છોડીને કોઇ એકાંત સ્થળમાં રહી ભગવત ભજન કરવાની ઇચ્છા થાય ત્યાં આજ્ઞા કરે છે કે તેવી ઇચ્છાથી ઘરને ન છોડવું. હરિ સર્વ ઠેકાણે રક્ષા કરશે તેમાં સંશય નહિ.

જેટલી બને તેટલી સેવા કરવી તથા કથામાં ચિત્ત પરોવવું, જેથી ભાવ વધતાં વધતાં ઉદ્વેગને। અને ભોગની ઇચ્છાને। ક્રમેક્રમે નાશ થશે. સેવા અને કથામાં વિઘ્ન આવે તોપણ તે બને છોડવાં નહિ, અને ભવિષ્યમાં ફળ મળશે કે નહિ તેવી શંકા કરવી નહિ.

જ્યાં સુધી ઉદ્વેગ અને ભોગને। સંભવ મનમાં છે, ત્યાં સુધી ઘર છોડવાથી તે સંભવ મટતો નથી. અધકચરી સ્થીતિમાંથી ઘર છોડવાથી ઊલટું એક ઘરને બદલે અનેક ઠેકાણે મન ચોટે છે અને પાખંડ વધી જાય છે, માટે કાંતો નિવૃત્તિ પરાયણ હોય તો વ્યસનપર્યંત દશા થયા બાદ વિરહને। અનુભવ કરવા માટેજ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ઘરને। ત્યાગ થઇ શકે. બાકી બીજી કોઇરીતે ઘર છોડવામાં ઊલટું નુકસાન છે. મન દૃઢ રાખી ઘરમાં રહી સેવા અને કથા જીવનપર્યંત કરવી, તેમા જે જે વિઘ્ન આવે તેથી હરિ રક્ષણ કરશે, એમ ભરસો રાખવો.

ઉપર પ્રમાણે બધી રીતે ભક્તિના વધારાને। પ્રકાર કહી હવે ઉપસંહાર કરે છે.

इत्येवं भगवच्छास्त्रं गूढतत्वं निरूपितं ॥
य एतत्समधीयीत तस्यापि स्याद् दृढा रतिः ॥११॥

અર્થ—એ પ્રમાણે વાણીમાં ન આવે પરંતુ ફક્ત અનુભવથી

જાણવા લાયક શુદ્ધ છે તત્વ જેનું એવું ભક્તિની વૃદ્ધિનુ શાસ્ત્ર વર્ણવ્યું. આ શાસ્ત્રનો રૂડી રીતે અર્થ સમજીને પાઠ કરે તો તેને તેમ કરતાં કરતાં નિષ્પાપ અંતઃકરણ જ્યારે થાય ત્યારે પ્રભુમાં દૃઢ પ્રીતિ થાય. મતલબ કે અર્થ સહિત પાઠ કરવાથી માર્ગમાં રૂચિ થાય તેથી કથા અને સેવામાં પ્રવૃતિ થાય, જેથી પ્રભુમાં દૃઢ પ્રીતિ થાય.

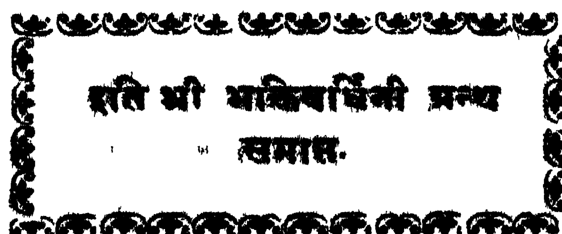
ઉપર પ્રમાણે આ ગ્રન્થમાં મુખ્ય ચાર બાબત કહી.

(૧) ભક્તિના વધારાના ઉપાયમાં બીજભાવ દ્રઢ જોઇએ, અને તે બીજભાવની દૃઢતા ત્યાગ અને શ્રવણ કીર્તનથી થાય છે. પ્રભુમાં પ્રેમ થયા પછી આસક્તિ અને છેવટે વ્યસન થાય, ત્યારે ત્યાગ થયો કહેવાય

(૨) અજ્ઞાનથી ઘર છોડી નીકળી પડેલાને ભક્તિનો વધારો થવા હરિસ્થાનમાં તાદૃશીની સાથે ચિત્ત દોષવાળું ન થાય તેવી રીતે રહેવા આજ્ઞા કરેલ છે.

(૩) ઘરમાં રહી કાંઇક લૌકિક આસક્તિ છતાં સેવા અને કથામાં પ્રીતિ હોય તેવા પ્રવૃત્તિ પરાયણ ભકતો દેહ પડયા પછી કૃતાર્થ થાય છે.

(૪) લૌકિકમાં આસક્તિ છતાં સેવા કથામાં તે બાધક હોવાથી તેમાંથી બચવા માટે ઘર છોડવું નહિ પણ નિશંક બની બને તેટલું સેવા કથામાં મન જોડવું એમ શિક્ષા છે.

ધંધુકા પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ પુસ્તકો.

---

૧. બ્રહ્મવાદ (શ્રીહરિરાયજી કૃત)ની ગોપાળ ભટ્ટે કરેલ સંસ્કૃત ટીકા ઉપરથી ગુજરાતીમાં. ૦—૨—

૨. ષોડ્ષ ગ્રંથો પૈકી શ્રીયમુનાષ્ટક, વિવેકધૈર્યાશ્રમ અને ભક્તિવર્ધિનીની સરળ સમજણ. સાધારણ વૈષ્ણવો માટે. ૦—૦—૯

તૈયાર થાય છે.

૧. ષોડ્ષ ગ્રંથો પૈકી બાકીના ગ્રંથોની ગુજરાતીમાં સરળ સમજણ સાધારણ વૈષ્ણવો માટે—બધા ગ્રંથોની કુલ ન્યોછાવર દરેક ગ્રંથનો લગભગ ૧ પૈસો. લગભગ ગ્રંથ જેટલાજ ફરમાના તૈયાર થશે.

